

KIYAFET İLMİ VE KUTADGU BİLİG'DE KIYAFET İLMİ / FİZYONOMİ İZLERİ

Ali ÇAVUŞOĞLU
Doç. Dr., Erciyes Ü. İlahiyat F.
cavusoglu@erciyes.edu.tr

“Kimin yüzü ve dış görünüşü güzel ise, dışı gibi, onun içi de güzel olur.” (b.2213)
Yusuf Has Hâcib*

Özet

Kıyafet İlmî, geniş manasıyla “ilm-i firaset”, geçmiş kültürlerin çoğunda bilinip kullanıldığı gibi Türk kültüründe de kullanılmış bir ilimdir. Türk kültüründe izlerine eski zamanlardan beri rastlanmakla birlikte yaygın olarak kullanılmaya başlanması on beşinci asırdan itibaren. Yusuf Has Hacib'in de bu ilimden haberdar olduğunu Kutadgu Bilig'deki hükümlerinden anlıyoruz. Prof. Dr. Fuad Köprülü¹ ve Prof. Dr. Mübahat Türker Küyel'e göre bir “İbni Sina talebesi sayılması gereken” Yusuf'un bu ilimden habersiz olması zaten düşünülemezdi. Çünkü İbni Sina'nın da firaset ilmiyle ilgilendiği bilinmektedir. Kutadgu Bilig'de bu ilim çerçevesinde birtakım hükümlere yer verilmektedir. Muhtemelen Yusuf, söz konusu ilimle ilgili hem İbni Sina'nın eserlerini

* Beyit numaraları Reşit Rahmetî Arat'ın “Kutadgu Bilig, TTK. Ankara 1994” künyeli eserine aittir. Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1980, s.6

¹ “Türk Kültüründe Kıyafet İlmî Konuları Kaynakları ve Hükümlerin Değerlendirilmesi, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1997” adlı teze katkı olarak hazırlanmıştır.

² Mübahat Türker Küyel, Bir Türk Lehçesi Olan Uygurca ile Yazılmış Kutadgu Bilig'in Şairi: İbni Sina'nın Bir Öğrencisi, ERDEM, Ocak 1985, c.1,sayı:1, s.217

hem de başka eserleri görmüş ve bu çerçevede onlardan etkilenmişti.

Yusuf Has Hacib'in eserinde insanların dış görünüşlerinden hareketle iç dünyalarıyla ilgili tespitlerde bulunulabileceği, özellikle yöneticilerin "kıyafet" ya da "firaset" ilmi olarak anılan bu ilme sahip olmaları gerektiği vurgulanır.

Firaset ve Kıyafet İlmî

Türk edebiyatında kıyafet-nâme adıyla anılan eserlerde dile getirilen görüşler, Firaset ilminin bir bölümü olan kıyafet ilmi çerçevesinde dile getirilmiştir.

Firaset, lügatlarda "zeki ve anlayışlı olmak demektir"³. Genellikle basîret sahibi olmak ve uzak görüşlülük şeklinde de açıklanır. "Kadı ve idare âmirlerinin karşılaş-tıkları hâl ve hadiseler üzerine hüküm vermelerinden bahsedilirken bu manası ile kullanıldığı"⁴ belirtilmektedir. Firaset, ıstılahî manada kişinin dış görünüşünden (physiognomy) ahlâkî durumunu anlamaya yarayan birtakım işaretlerle meşgul bilgi dalına verilen isimdir⁵. "Arap ıstılahında "kıyâfe" denilen bilgi şubesine işaret etmek üzere kullanılır"⁶. Taşköpri-zâde de *Mevzuatü'l-Ulum*'unda, "Bu bir ilimdir ki onunla insanın ahlâkı bilinir; dış görünüşünden yani renginden, azalarının şekillerinden ahlâkıyla ilgili deliller getirmektir."⁷ der ve konusunun tamamen kişinin dış görünüşüyle ilgili olduğunu söyler.

Firaset ilmi ile de ilgisi olan Osman-zade Tâib'in *Ahlâk-ı Ahmedî*⁸sinde, Taşköpri-zade Kemaleddin'in *Mevzuatü'l-Ulum*⁹unda, *Zübdetü'l-İrfân fî Alâmâtî'l-ebdân* isimli eserde¹⁰, Sürurî'nin *Zahiretü'l-Mülûk*¹¹ *Tercümesi*'nde bu ilmin dinî olarak da geçerli olduğunu ifade etmek amacıyla Kur'an-ı Kerim'den ve hadislerden örnekler sunulmakta ve temsili olarak açıklamalarda bulunmaktadır. Böyle yapılmakla bu ilmin doğrudan doğruya gaipen haber vermeye ilgili bulunmadığı, Allah'ın diğer ilimler gibi insanlara verdiği bir fazilet olduğu anlatılmaya çalışılmaktadır. Ne yazık ki büyük çoğunluğu sonradan sadece falcılık derecesinde kalmış, bu konuyla ilgili olanların ve falcıların yüzeysel ilgilerine terk edilmiştir.

Diğer firaset-nâmelerde yer alan ve Mustafa bin Bâli Efendi'nin de Fahreddin

³ Sivrihisarlı Şaban, *Firaset-nâme*, Nuruosmaniye Ktp., Nr:4099, v.3b.

⁴ O.B. Macdonald, *Firaset*, İA, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988, c.IV,s.640.

⁵ age.

⁶ age.

⁷ Taşköpri-zade Kemaleddin Mehmed, *Mevzuâtü'l-ulûm*, Kayseri Raşid Efendi Ktp., Nr: 942/1, v.142.

⁸ Osman-zade Tâib, *Ahlâk-ı Ahmedî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nr: 714 (Otuzikinci bab).

⁹ Kemaleddin Mehmed, Taşköpri-zade, *Mevzuatü'l-Ulum* (Miftahüs-Saade ve Mısbahüs-Siyade Tercümesi, Kayseri Raşid Efendi Ktp., Nr: 942/1, v.142.

¹⁰ (?), *Zübdedü'l-İrfân fî Alâmâtî'l-Ebdân*, Süleymaniye Ktp., Basma Bağışlar . Bl., Nr: 1064.

¹¹ Seyyid Ali, *Zahiretü'l-Mülûk*, İstanbul Ün. Farsça Yazmalar Bl., Nr: 259.

Râzî ve Muhyiddin Arabî'den istihraç ederek yazdığı kitabında¹² bu ilmin faziletiyle ilgili olarak ayetlerden ve hadislerden söz edilir. Bu ayetlerden birisi: "Ve 'ale'l-a'rafü ricâlün ya'rifühüm bi-sîmâhüm."¹³ dür. Diğer bir ayet: "İnne fî zâlike le-âyatîn li'l-mütevessimîn"¹⁴ dir. Burada "el-mütevessimîn" kelimesinin, düşünce ve firaset sahibi kimseler, bakanlar, ibret alanlar, düşünenler anlamında kullanıldığı ifade edilmektedir.¹⁵

"İbn-i Ebû Hâtim'in, Hasan İbn-i Arefe kanalıyla, Ebû Saîd'den rivayetine göre Resûlullah: "Müminin firasetinden sakının. Zira o, Allah'ın nuru ile bakar." buyurmuş. Sonra da: "Bunda görebilenler için ayetler vardır." ayetini tilavet buyurmuştur.¹⁶" Osman-zade Taib'in *Ahlâk-ı Ahmedî*'sinde de bu konuyla ilgili olarak bir hikâye anlatılır: "Abdülhâlık Gücdüvânî'nin meclisine hırka giyinmiş bir derviş girerek: 'İttekü firâsetü'l-mü'min fe innehû yenzuru bi-nûri'llah' ın sırrını sorar. O da 'Belindeki zünnarı kesip iman getirmektedir' buyurur. Zira adam Müslüman kılığına girmiş bir gayrı müslimdir. Bunun üzerine Müslüman olur."¹⁷

Diğer bir ayet ise "Sîmâhüm fî vücûhihim min eseri's-sücûd"¹⁸ dur.

Mustafa Bin Bali'nin *İlm-i Firaset* isimli eserinde, firaset ilminin faziletine ve şerefine işaret eden yukarıdaki ayet ve hadislere ilave olarak şu hadis de zikredilir: "Lekad kâne fîma kableküm mine'l-ümemi muhaddesüne fein yeku fi ümmeti ehadün fe innehu 'Umeru," yani sizden önceki ümmetlerde muhaddesler, ilhama mazhar olanlar vardı. Bunlar peygamber olmadıkları hâlde hakkı dile getirirlerdi. Eğer ümmetimde bunlardan biri varsa o da Ömer'dir."¹⁹

Firaset ilmi kitaplarında konuyla ilgili ayet, hadis ve nakli deliller zikredildikten sonra bu ilmin akli olarak da faziletine işaret eden bazı hususlara temas edilmektedir.

Esb-nameler ve baz-namelerde anlatıldığı gibi hayvanların kendilerine mahsus sıfatlarından iyi huylu ve kötü huylu oldukları ve başka bazı nitelikleri nasıl anlaşılıyorsa bu ilme eşrefi mahlûkat olan insan hakkında da elbette itibar etmek gerekmektedir.²⁰

Tabiat ilimlerinde geçerli olan kanunların, tabiatın bir parçası olan insan için de geçerli olduğu söylenebilir. Ancak firasetin şer'î ilimlerden olmadığına da bilinmesi gerekmektedir. *Tefsir-i Kurtubî*'de ifade edildiği gibi firaset ile hükmetmek, zan ile

¹² Bâli-zâde Mustafa Efendi, Kıyâfet-nâme, Nuruosmaniye Ktp., Nr: 4100

¹³ A'raf 7/48

¹⁴ Hicr 15/75: Bunda görebilenler için, firasetli olanlar için nice ayetler, ibretler vardır.

¹⁵ İbni Kesîr Tefsiri, Çevirenler: Dr. Bekir Karlığa, Dr. Bedreddin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul 1988, s.2962

¹⁶ İbni Kesîr,c.IX,s. 4404

¹⁷ Osman-zâde Tâib, Ahlâk-ı Ahmedî, Süleymaniye Ktp., Raşid Efendi Bl., Nr:714

¹⁸ Fetih 48/29: Onlar yüzlerindeki secde izlerinden tanınırlar.

¹⁹ İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Tercümesi ve Şerhi, Akçağ Yayınları Ankara, c.XI, s. 453

²⁰ Mustafa bin Bâli, İlm-i Firâset, v.1a

ve kalbe gelen havadır ile ve tahmin ile hüküm gibidir. Hâkim bunlar ile hükmettiği zaman neticesi cevr ve zulümdür. Zira zan bazen hata bazen de isabet eder. İsbet etmesi onunla hükmetmeyi tecviz etmez.²¹

Bu ilmin konusu hususunda kısaca şu hususları da belirtmekte fayda vardır: Yaratıcı, yarattığı her mahlûka kendisine has bir elbise giydirmiştir. Birbirinin hem aynı hem gayrı olan suretlerin, cisimleri her yönüyle tanıtabilecek birtakım nitelikleri bulunmaktadır. İnsanın, bu niteliklerden hareket ederek bazı neticelere ulaşması mümkün olmaktadır. İşte bu bağlamda firaset, varlıkların, özellikle de insanın, suretiyle meşgul olan ve suretlerdeki izlerden hareketle birtakım neticelere ulaşmayı amaç edinen bir bilim dalıdır.

Bizde, özellikle edebiyatımızda, firaset ilmi çerçevesinde en önemli yeri “ilm-i kıyafet” ya da bu ilim çerçevesinde yazılan kıyafet-nameler işgal etmektedir. Hatta “ilm-i firaset”i, “ilm-i kıyafet” karşılığı olarak kullanırlar.

Söz konusu eserlerde, kıyafet: “İnsanın ahval-i zahiresinden yani elvan u aza vü eşkalden istidlâl ile ve bilcümle hulk-ı zahire ile hulk-ı batına istidlal²²” demek olan firaset ilmiyle aynı anlamda kullanılmıştır.

Konuyla ilgili kitaplarda da örnek olarak aşağıdaki anlatımlar nakledilir.

İmam Şâfi ve İmam Muhammed bir gün “Harem-i Şerif”te gördükleri bir kişinin mesleğini tahmin etmeye çalışırlar. Şâfi, adamın demirci olduğunu, Muhammed ise marangoz olduğunu söyledi. Sonra adamın yanına giderek mesleğini sordular. Adam daha önce marangozluk yaptığını, fakat şimdi demircilikle uğraştığını söyledi. Böylece her ikisinin de firaset sahibi oldukları ortaya çıktı.²³

Nuşirevan’ın da, hükemanın firaset-nâmelerine uyarak hüküm yürüttüğü ifade edilmektedir.²⁴

Eflatun’un ise bir dağ tepesinde inzivada bulunduğu sıralarda, buraya çıkan yolun başına bir nakkaş koyup kendisiyle sohbe gelenlerin resmini çizdirdiği, bu resme bakarak sohbe lâıyk olup olmadıkları hakkında hüküm verdiği²⁵ bilinmektedir.

Konuyla ilgili pek çok risale yazılmıştır. Katip Çelebi, meşhur Grek hekimi Hipokrat (Bukrat)’ın bu ilmin üstatlarından olduğunu, hastalara teşhis koymakta ve tedavide bu ilimden yararlandığını belirtir. Aynı şekilde Plato, Aristo ve Galen bu ilimle meşgul olmuşlardır. “Helenistik kültürün yaygınlık arz etmesiyle fizyonomi ilmi de geçmiş

21. Mustafa Bin Bâli, İlm-i Firâset, v.1a

22. age.

23. Osman-zâde Tâib, Ahlâk-ı Ahmedî, Süleymaniye, Raşid Efendi Bl., Nr: 714

24. age.

25. Osman-zâde Tâib, Ahlâk-ı Ahmedî, Süleymaniye, Raşid Efendi Bölümü Nr:714

Doğu İran ve Sasani imparatorlukları zamanında oldukça meşhur olmuştur.²⁶

İslâmın kabulünden sonra ilk Türk İslam edebiyatı ürünlerinden itibaren söz konusu ilimle ilgili bilgilerin gittikçe artan bir oranda Türk edebiyatında da işlendiği görülür. Bunun en tipik örneği Yusuf Has Hacib’in *Kutadgu Bilig*’idir.

Kutadgu Bilig’de Firaset ve Kıyâfet

Yusuf’un, *Kutadgu Bilig*’inde bu ilimden nasıl yararlandığı ve Firaset ilmi izlerinin onun eserinde nasıl yer aldığı daha önce herhangi bir şekilde bilimsel bir yayında söz konusu edilmemiştir.

Yusuf, gerek hükümdarın gerekse hükümdarın yanında görev alan insanların, karşılaştıkları kişilerin nasıl bir kişiliğe, ahlâka sahip olduklarını dış görünüşlerinden hareketle bilebilecek bir birikime sahip olmaları gerektiğini söyler. Ona göre özellikle yönetici olarak görev yapan insanlar firaset ilmine sahip olmalıdır.

Yusuf, “Kapıcı-başı”nın görevlerinden bahsederken onun, çok sadık ve bu hizmeti canla başla benimseyen, usûl ve erkân bilen, tabiatı, bütün tavır ve hareketleri mülayim biri olmasının yanı sıra; kabul zamanı gelince bütün takımını toplayarak, onların huzura lâıyk olup olmayanlarını gözden geçirmesi gerektiği; hizmetkârlardan istikbâl vaat edenleri bir bir hükümdara arz edip, onları yükseltmesi gerektiği de ifade edilir. Yine Kapıcı-başı, sahip olduğu engin anlayış ve tedbirıyla hükümdarın başına kötü bir hadise, bir felâket gelmesini önlemelidir. İtimat edilmeyecek kimseleri onun yanından uzaklaştırmalı; şüpheli kimselere karşı ihtiyat tedbirleri almalıdır (b. 2528-2584)²⁷.

“Hakan”dan bahsedilirken de onun, “İyi tabiatlı, asil nesepli (b.108) olduğu, babası gibi kendisinin de bey olduğu (b.1936) ifade edilir. Yusuf, günümüzde kalıtım çerçevesinde dile getirilen görüşlere yakın bir şekilde, ataların iyi ya da kötü karakterlerinin gelecek nesillere geçtiğine inanmaktadır ve bunu genel hükümler olarak şöyle dile getirmektedir:

“Baba bey ise oğul bey doğar, o da babaları gibi bey olur.”(b.1950)

“Soyu iyi ise, insan iyi olarak doğar ve iyi olduğu için başköşeye geçer.”(b.1959)

“Soyu iyi olan insan iyi olur; bu iyi insan halk için de iyilik ister.”(b.2438)

“Ulu Hacib”den bahsederken de, “Soyu soppu temiz ve tabiatı iyi olmalıdır.”(2437) der.

Yusuf’a göre insanın iyilik ya da kötülüğünü, karakterini dış görünüşünden

²⁶. Ali Rıza Başkan, *The study of Physiognomy and The Kıyâfet-nâme of Seyyid Lokman Çelebi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987

²⁷. Yusuf Hacib, *Kutadgu Bilig*, çeviri: R. Rahmeti Arat, T.T.K.. Ankara 1994. (Beyit numaraları bu esere göredir.)

anlamak mümkündür; çünkü insanın ahlâkî ve ruhsal durumu dışına aksetmektedir. Bunu şu sözlerle dile getirir:

“Kimin yüzü ve dış görünüşü güzel ise, dışı gibi, onun içi de güzel olur.”(b.2213)

“Kısa boylu bodur kimseler hırçın tabiatlı olurlar; hırçın nereye giderse orada kavga başlar.”(b.2089)

“Boy orta ve her şey bununla mütenasip olmalı; ey bilgili insan, her işte itidalden ayrılma.”(b.2090)²⁸

Aşağıdaki beyitlerde de insanın içi ile dışı arasındaki bir uygunluk olduğu dile getirilir:

“İnsanın iç tabiatı onun dış görünüşüne eştir; yüzü ve kıyafeti ile hareketi birbirine denktir.”(b.2215)

“Güzel insanın tabiatı da güzel olur; hareketi de güzel olursa, memlekete faydası dokunur.”(b.2212)

“Dışını görürsen, bunu içi için şahit say; insanın içi, dışı gibi ve dışı da içi gibidir.”(b.2216)

Özellikle “Güzel yüzlü insanlardan hayır isteyin.” hadisine göre güzel ve sevimli insanlarda dâima güleç, iyi huy ve tatlı sözlerin görülüp işitildiği görüşü halk kültürüne de yaygın bir şekilde yerleşmiştir.

Kur’ân-ı Kerim’de, “Herkesin iş ve ameli şekline uygundur.” buyurulması da bu anlayışın yaygınlaşmasına hizmet etmiştir.²⁹ İbrahim Hakkı’nın yorumladığı ayetikerime İsrâ Suresi’nin “De ki: Herkes kendi kabiliyetine göre amelde bulunur. Rabb’in ise doğru yolu takip edenleri daha ziyade bilendir.” buyurulan 84. ayetidir. Bu ayetin bir yorumu olarak Ömer Nasuhi Bilmen de şöyle der:

“Herkes kendi kabiliyetine göre, yani şâkilesine, tabiatine, âdetine, diyanetine göre amelde bulunur. Yaratılıştaki temizliğini muhafaza etmiş, hidâyet yolunu takip etmekte bulmuş zâtle, ruh cevherini bozmuş, birtakım nefsânî hevesâta tabi olmuş, dalâlet yolunu takibe başlamış kimseler, kendilerinin bu kabiliyetlerine, mîzaçlarına göre harekette bulunurlar; hayır ve şerri seçerler. Rabb’in ise sizden doğru yolu takip edenleri elbette ki herkesten daha ziyade bilendir. İslâmiyet, öyle hidâyet yolunu takip edenleri şüphe yok ki, sevaplara, mükâfatlara nâil buyuracaktır. O, âlemleri yaratan, elbette ki mahlûkatının bütün rûh dünyalarını, bütün kabiliyetlerini, bütün âmâl ve

²⁸. Akşemseddin-zâde Hamdullah Hamdi de boy ile ilgili olarak Kıyafet-nâme’sinde şöyle der:

Kâmeti her kimin ki olsa uzun (Kimin boyu uzun olursa)

Olur ol sâfi-kâlb ü sâde-derûn (Kalbi saf ve içi temizdir)

Kısa olursa kibr ü kine olur (Kısa olursa kibirli ve kinli olur)

Mekr ile hileye hazîne olur (Aynı zamanda çok hilekâr olur)

İtidâl ile ola çü kâmet (Eğer orta boylu ise)

Ana rahmet nişânıdır hikmet (Hikmet ona rahmet işaretidir)

²⁹. İbrahim Hakkı, Marifet-name, c.3, s.153

efkârını tamamen bilmektedir.³⁰

Bu sebeple bilhassa yönetici makamında bulunan insanların dış görünüşleriyle de halkın beğendiği ve onlar üzerinde etki yapan bir fizyonomiye sahip olmaları gerektiği görüşü üzerinde durulur. Yusuf, sadece yöneticilerin bu görünüşe sahip olmalarıyla yetinmez, onların yanında görev alan insanların da aynı ya da benzer özelliklere sahip olması gerektiğini belirtir.

Yusuf’un: “Tanrı, kimi bey olarak yaratmak isterse, ona önce münasip tavır ve hareket ile akıl ve kol kanat verir.”(b.1934) ifadesi, firaset-nâmelerde yer alan “Allah, her mahlûka kendi tabiatına uygun bir suret giydirir.” hükmüne ve yukarıdaki açıklamalara uygundur.

Bey’in (devlet başkanının veya âmirin) “Yüzünü gören herkes, bakınca, onu sevmeli; memleketi ve halkı ona bakıp, güvenle yaşamalıdır.”(b.2084)

“...Güzelliği, bakan gözü sevgi ile parlatmalıdır.”(b.2085)

“Bilgi nazarında boy’un çok uzun olması makbul değildir; onun çok bodur olması da güzel düşmez.”(b.2086)

“Onun için bey, orta boylu olmalıdır; orta boylu olması daha iyidir.”(b.2087)

“Bey güzel yüzlü, saç sakalı düzgün, yakışıklı ve orta boylu olmalı.”(2083) Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi kısa boylu kimseler hırçın ve kavgacı olmaktadırlar³¹. Oysa bu özellikler bir yönetici için hiç de iyi vasıflar değildir.

Firaset-nâme veya Kıyafet-nâmelerde bu ilim, hükümdarlık bilgisi arasında anılmaktadır. Yusuf Has Hacib’in eserinin kahramanı olan Kün-Togdı da bu ilme sahip bir insandır ve çevresindeki memurlarını seçerken bu ilminden yararlanmaktadır. Mesela, Hükümdara kendisini arz eden ve onunla bir süre sohbet eden Ay-Toldı’ya Hükümdarın verdiği karşılık şudur: “-Ay-Toldı, seni gördüm; senin bu görünüşün, tavır ve hareketin beni sevindirdi.”(b.594)

Bilindiği üzere Ay-Toldı vezirdir ve Kutadgu Bilig’de vezirden bahsedilirken “Vezirin yüzü güzel ve düzgün.”(b.2208) “Doğru hareketli, mülayim tabiatlı olursa, ondan halka her vakit iyilik gelir.”(b.2029)³² “Saçı sakalı düzgün olan

³⁰. Ömer Nasuhi Bilmen, Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meali ve Tefsiri, Akçağ Yayınları, Ankara 1991, c.1, s. 1905

³¹. Yüz ile ilgili olarak Batılı bilim adamlarından Alexis Carrel de şöyle der: “Yüz, şuur faaliyetlerinden çok daha derin şeyleri de ifade eder. İnsanın yüzünden yalnız kusurlarını, meziyetlerini, zekasını, aptallığını, duygularını, en gizli itiyatlarını değil, vücut yapısını, organik ve akıl hastalıklarına istidatlarını da okumak mümkündür. ...Gerçekten ayrı ayrı dimağ, hazım, teneffüs, kas bakımından farklı olan morfolojik tipler, aynı organik ve akli hastalıklara maruz değildirler. İnce uzun boylu insanlarla, kısa ve geniş insanlar arasında büyük bir teşekkül farkı vardır. Uzun boylu astenik veya atletik tipler vereme ve erken bunamaya istidatlıdır. Kısa boylu geniş tipler ise deliliğe, şeker hastalığına, romatizmaya ve damla illetine istidatlı olurlar. Müşahade etmesini, görmesini bilen için, her insanın yüzünden onun beden ve ruh tarifini okumak mümkündür. (Bak. Alexis Carrel, İnsan Denen Meçhul, Çeviren: Refik Özdek, Yağmur Yay., İstanbul 1975 s.84)

³². Konuyla ilgili (firaset ve ahlak ilmi) kitaplarda Peygamberimizin, “Hayrı güzel yüzlüden isteyin.” hadis-i şerifi nakledilmektedir.

vezir heybetli olur..”(b.2217)

Yusuf, Ögdilmiş için de “Soyu temiz, yüzü güzel ve huyu iyi idi.” (b.1159) der.

Diğer devlet görevlileri ve hizmetliler için de şu görüşlere yer verir:

Kumandanın, “Namlı ve şöhretli olması ve adının yayılması için, onun cesur, heybetli, saç sakalı düzgün ve mert insan olması lâzımdır.”(b.2298) “Kendisinden korkmaları için, onun kötülere karşı heybetli görünmesi; sevmeleri için de, yumuşak huylu kimselere iyi davranması lazımdır.”(b.2299)

“Ulu Hacib”in, “yüzü ve kıyafeti güzel, saç sakalı düzgün, erkek sesli ve açık sözlü olmalıdır.”(b.2458) “Yüzü ve kıyafetinin güzelliği onu sevdirebilir; huzura girip çıkarken, merdâne tavrı iyi tesir yapar.”(b.2459)

“Saçı sakalı düzgün erkek haşmetli olur; insan temiz olursa hareketi de temiz olur.”(b.2560)

“Onun yüzü göze güzel görünmelidir..”(b.2464)

“Bu güzel yüzü görünce insanın yüzü güler; içi açılır ve canı zevk bulur.”(b.2465)

Elçinin, “Yüzü güzel, kendisi yakışıklı ve saç sakalı düzgün olmalı ve boy posça da insanlar arasında temayüz etmelidir.”(b.2663)

Aşçıbaşının, “Yüzü, kıyafeti güzel, tavrı iyi, saç sakalı düzgün, yakışıklı ve özü sözü bir olmalıdır.”(b.2854)

İçkicibaşının, “Sâkileri de hep genç ve güzel yüzlü olmalıdırlar. Yüzünde henüz tüy bitmemiş bu oğlanların yüzü dolun ay, boyu fidan, saç kara ve görünüşleri tasvir gibi güzel olmalıdır.”(b.2913-2915)

Kadehçi temiz ve güzel yüzlü olursa, içilen içki iştah ile içilir ve insanın içine siner.”(b.2921)

Yukarıda da işaret edildiği gibi Kıyafet ilminde insan yüzü önemli bir yere sahiptir ve kıyafet-nâmelerde verilen hükümlerin büyük çoğunluğu yüzle, yüzde bulunan uzuvlar ve özellikleriyle ilgilidir. İnsanın iç dünyasını bütünüyle yüzünden okumak mümkündür. Sevgisi, acıması, nefreti vb. bütünüyle yüze akseder. Bir insanın sağlığını, hastalığını ve istidatlarını da yüzünden okumak mümkündür. Çünkü yüz suur hâlini ve iç bünyenin durumunu hilesiz bir şekilde dışarıya yansıtmaktadır. Yüzün rengi de vücut hormonlarının çalışması ve elektrolitler olarak bildiğimiz vücut sıvılarının durumuyla ilgilidir. Psikolojik durumla ilgili olarak yüzümüz belli bir şekil aldığı gibi, dokuların beslenme durumuna göre de belli bir renk kazanır.

Gerek renk gerekse şekil itibarıyla gözle ilgili hükümler de mensur kıyafet-nâmelerde önemli bir yer tutmaktadır. Hatta gözün ruhun kapısı olması, diğer organlardan farklı yönleri olması dolayısıyla onunla ilgili hükümlerde bir şaşma olmayacağı ifade edilir.

Kutadgu Bilig’de “Seven insan yüzünden bellidir; ağzını açsa, sözünün manasında sevgi kendisini gösterir. Birinin sevip sevmediğini bilmek istersen, gözüne dikkat et;

sana doğru bakınca, gözünden belli olur.(b.1901-1902) denilmektedir. Ayrıca, “Güzel yüzü görünce insanın yüzü güler; içi açılır ve canı zevk bulur. İnsanda bu yüz güzelliği çok iyi bir şeydir; yüz güzelliği karşısında gözler parlar.”(b.2465-2467) görüşlerinden yüz ile insan psikolojisi arasında ciddi bir ilişki kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır.

Saçla ilgili, Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın: “Kumral ise saç güzel / Sahibidir bi-bedel” sözleri ile Yusuf’un: “Kumral güzeline bak ve onu kendine uğur tut, işin iyi olur; başka sözü bırak.”(b.2468) sözü aynı kaynaktan beslendiklerini göstermektedir.

Firaset ilmi ve bu ilim çerçevesinde yazılan eserlerde üzerinde durulan diğer bir konu ise insan tabiatının, yediği yiyeceklerle ilişkili olmasıdır.

Kutadgu Bilig’de konuyla ilgili şu ifadeler yer verildiği görülür: “Ben senin tabiatını izah edeyim; bu ya kızıl, sarı, ak veya kara olur. Bunlardan her biri diğere düşmandır; düşman düşmana yaklaşınca bu renkler ile ayırt edilir. Tabiatı mutedil tutmak için, insanın akıllı olması gerektir; uygun olan ne ise ancak o şeyler yenmelidir.”(b.4632-4634)

Firaset-namelerde insan tavır ve hareketleriyle ilgili hükümler de bulunmaktadır. El kol hareketleri, yürüyüş tarzı, gülüş tarzı, sesi vb. kişinin kimliğini ele veren birer işaret olarak değerlendirilir. *Kutadgu Bilig’de* bu tavır ve hareketler, eğitim ve anne-babaların çocukları üzerindeki etkileri açısından ele alınır. Çünkü kıyafet ve firasetle ilgili eserlerin önemli bir amacı insanlara dış özelliklerin ve davranışların ne manaya geldiğini öğretmek buna göre kendi iç ve dış dünyalarına çeki düzen vermelerini sağlamaktır. Yoksa söz konusu dış özelliklerini söyleyerek bu özelliklerin iç bünyenin değişmeyecek durumuna işaret edip onları ümitsizliğe ve kötülüğe mahkûm etmek değildir.

Yusuf Has Hacib’e göre çocukların davranışlarıyla anne-babaların davranışları arasında çok yakın bir ilişki vardır. Firaset ilmi çerçevesinde de değerlendirilen bu görüşler şu şekilde ifade edilir:

“Çocukların tavrı, hareketi kötü ise, o kötülüğü baba yapmıştır; çocuğu iyi olmaktan mahrum eden odur.” (b.1225)

“Çocukların iyi veya kötü olmalarına anne ve babaları sebep olur.” (b.1486)

Sonuç olarak diyebiliriz ki firaset ve kıyafet (fizyonomi) adı altında anılan ve gözleme dayanan bu eski bilim dalları çerçevesinde nakledilen görüşlere uygun olarak Batı’da da pek çok kitap ve araştırma yayınlanmaktadır. Alexis Carrel’in *İnsan Denen Meçhul* adlı eseri önemli bir örnektir. Yusuf Has Hacib gibi daha pek çok örneği olan kişilerin görüşlerinin, modern bilim adamlarının görüşleriyle bugün de uyum içerisinde olması onların ulaştığı kültür ve anlayış seviyesinin ne denli yüksek olduğuna bir işarettir. Örneğin; Yusuf Has Hacib’in, eserinde insanların sahip olmaları gereken özelliklerinin başında bilgili olmaya yer vermesi; bilgisiz bir kişinin oturduğu

başköşenin gerçekte eşik olacağı, bilgili bir kişinin oturduğu eşiginse başköşeye döneceği şeklindeki açıklamaları; yine aynı devirde Edip Ahmet Yükneki'nin bilgiyi kemik içindeki iliğe benzeterek tıpkı iliksiz insan gibi bilgisiz insanın da ölüden farkı olmayacağına dikkat çekmesi, o devirde ulaşılan yüksek kültür seviyesinin göstergeleri olarak değerlendirilebilir.

Bu nedenle Firaset ilmi çerçevesinde, daha çok gözleme dayanan görüşlerin, halk tarafından her ne kadar yanlış değerlendirmelerin malzemesi olarak kullanılmış olsa da, kökleri çok eski çağlara kadar uzanan zengin bir birikime dayanan görüşler olduğu, yabana atılacak görüşler olmadığı söylenebilir.

Bibliyografya

- Bâli-zâde Mustafa Efendi, Kıyâfet-nâme, Nuruosmaniye Ktp.
- Başkan, Ali Rıza; *The study of Physiognomy and The Kıyâfet-nâme of Seyyid Lokman Çelebi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Carrel, Alexis; *İnsan Denen Meçhul* (Çeviren: Refik Özdek), Yağmur Yay., İstanbul 1975.
- İbni Kesir Tefsiri (Çevirenler: Dr. Bekir Karlığa, Dr. Bedreddin Çetiner), Çağrı Yay., İstanbul 1988.
- Kemaleddin Mehmed, Taşköprü-zade, Mevzuatı'l-Ulum (Miftahü's-Saade ve Mısbahü's-Siyade Tercümesi, Kayseri Raşid Efendi Ktp.
- Küyel, Mübahat Türker; "Bir Türk Lehçesi Olan Uygurca ile Yazılmış Kutadgu Bilig'in Şairi: İbni Sina'nın Bir Öğrencisi", ERDEM, Ocak 1985.
- Macdonald, O.B.; Firaset, İA, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988.
- Osman-zâde Tâib, Ahlâk-ı Ahmedi, Süleymaniye Ktp., Raşid Efendi Bl.
- Seyyid Ali, Zahiretü'l-Mülûk, İstanbul Ün. Farsça Yazmalar Bl.
- Sivrihisarlı Şaban, *Firaset-nâme*, Nuruosmaniye Ktp.
- Taşköprü-zade Kemaleddin Mehmed, *Mevzuâtü'l-ulûm*, Kayseri Raşid Efendi Ktp.
- İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercümesi ve Şerhi*, Akçağ Yayınları Ankara.
- Yusuf Hacib, Kutadgu Bilig, çeviri: R. Rahmeti Arat, T.T.K.. Ankara 1994.
- Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali ve Tefsiri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1991.
- (?), *Zübüdü'l-İrfân fi Alâmâtü'l-Ebdân*, Süleymaniye Ktp., Basma Bağışlar . Bl.